УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК у США

В. МІЯКОВСЬКИЙ, О. ВОЛОШИНА, Т. ІВАНІВСЬКА

МУЗЕЙ-АРХІВ ІМ. ДМИТРА АНТОНОВИЧА

(1945 — 1965)

НЬЮ-ЙОРК

1967

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК у США

В. МІЯКОВСЬКИЙ, О. ВОЛОШИНА, Т. ІВАНІВСЬКА

МУЗЕЙ-АРХІВ ІМ. ДМИТРА АНТОНОВИЧА

(1945 — 1965)

НЬЮ-ЙОРК

1967

UKRAINIAN MUSEUM UVAN
206 West 100th Stret, New York, N.Y. 10025

Відбитка з Ювілейного Видання УВАН, 1945-1965

Нью-Йорк 1967

МУЗЕЙ-АРХІВ ІМ. ДМ. АНТОНОВИЧА УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

Ідея Музею - Архіву, як центрального сховища для збирання і збереження матеріялів до історії української еміґрації, виникла відразу по закінченні 2-ої світової війни. Ще в дорозі до пізніших місць розселення в Німеччині, в Судетському містечку Вімперку (Вінтерберґ) в травні 1945 р. на підставі мандату празького Музею Визвольної Боротьби придбані були перші експонати майбутнього Музею УВАН: українські календарі видані І. Штайнбренером в цьому місті на початку XX сторіччя, а в баварському селищі Трансфельдені від автора — рукописна збірка поезій Юрія Чорного, поета „празької школи" з його автобіографією і фото. Цим покладено було початок з одного боку фонду друкованих видань і з другого — майбутнього літературного архіву.

Першим приміщенням Українського Музею - Архіву було пуделко з американських продуктів в таборі переміщених осіб Сомме - Казерне (м. Авґсбурґ), під сходами одного з бльоків.

З самого ж початку Музей поставив собі за мету збирати матеріяли для майбутніх сховищ вільної України. В порозумінні з кількома іншими бібліотеками й музеями, що спонтанно виникали на території окупованої Німеччини, Музей почав збирати більшу кількість примірників друкованих видань. Ці бібліотеки і музеї разом з Музеєм УВАН стали місцями для збереження примірників для Києва (Авґсбурґ - Музей УВАН), Львова (Карльсфельд, потім Берхтесґаден, бібліотека НТШ — В. Дорошенко), Харкова (Англійська Зона, Музей Шевченка — Л. Бачинський), Праги (Ашафенбурґ — А. Животко), університетський примірник (УВУ-Мюнхен), Ватиканський і один примірник — „місцевий" — для кожної країни розселення нашої еміґрації, всього 7 примірників. Кожне з організованих сховищ на своєму терені (Берхтесґаден,

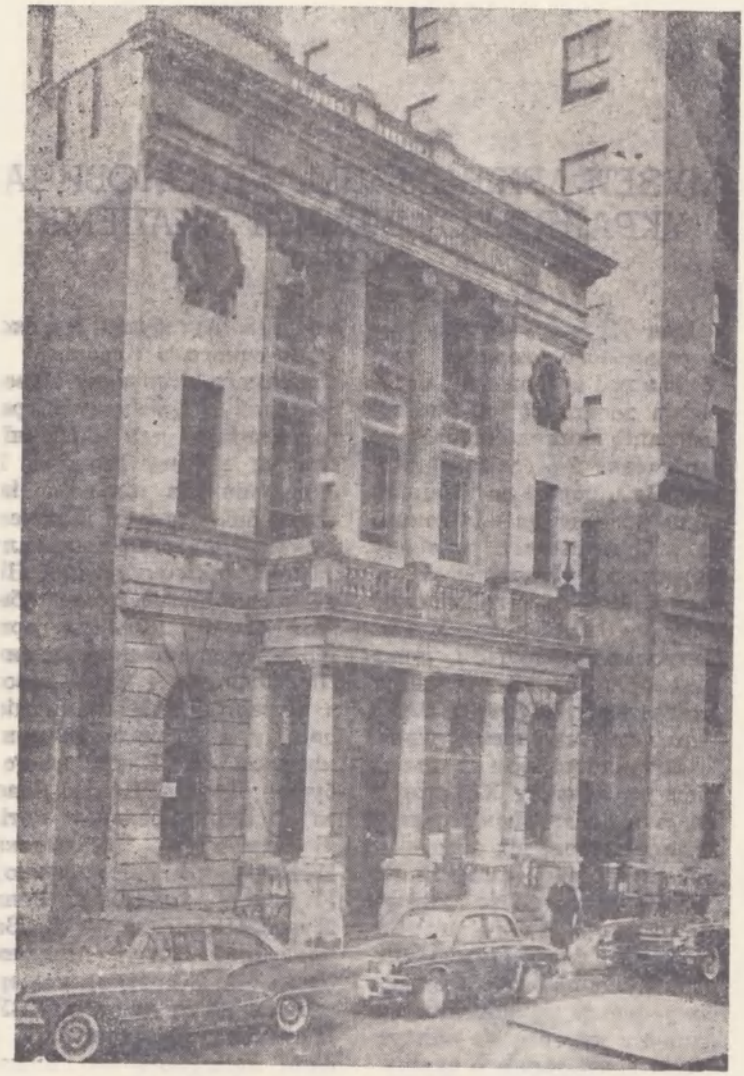

Будинок УВАН у Нью-Йорку, в якому приміщені Музей-Архів УВАН

Ашафенбурґ і англ. зона) збирало ці 7 обов'язкових примірників усіх видів друку, залишало один примірник для себе і решту 6 прим. переслало до Музею - Архіву УВАН, який став центральним сховищем і розподільником матеріялів поміж іншими. Згодом, для такого культурного центру української еміґрації, як Реґенсбурґ, було організовано представництво Музею - Архіву УВАН в цьому місті (керівник — М. К. Марковський).

Для здійснення цього складного пляну були видані відповідні розпорядження Культурно - освітнього відділу Центрального Представництва Української Еміґрації (ЦПУЕ), пізніше ще — культурно - освітнього ресорту Української Національної Ради (УНР), а контроль над виконанням постанови про обов'язкові примірники взяв на себе інструктор Відділу освіти і культури І. І. Коровицький, який при своїх роз'їздах в американській зоні і сам зібрав для Музею цінні експонати. Наслідком цієї роботи протягом 5 років (1945-1949) було те, що в самому Музеї-Архіві УВАН було зібрано до 90% всієї друкованої продукції української еміґрації американської зони Німеччини. З поширенням роботи Музей дістав для своїх збірок кімнату, згодом дві — в Авґсбурґу, а по переїзді табору біля Ульму дві просторі залі.

З початком посиленої еміґрації за океан Музей - Архів УВАН поповнявся колекціями ліквідованих таборів (Ашафенбурґ, Берхтесґаден, Ганав, Реґенсбурґ) і протягом 1949 сам підготовляв свої матеріяли до перевезення за океан, яке сталося значно пізніше, вже в 1952 році за допомогою Европейського Злученого Українсько - Американського Допомогового Комітету (ЗУАДК).

Умови роботи в Америці не дозволяли переводити її в такому широкому обсязі, як раніше, і збирання матеріялів було децентралізовано. Надсилку обов'язкових примірників до визначених організованих сховищ покладалося на видавництва, редакції і авторів, а з огляду на збільшені потреби кількість обов'язкових примірників збільшена була до 12. Заклик в цій справі був надрукований у „Свободі" у 1950 р. і старанням І. І. Коровицького виданий був окремою 4-х сторінковою листівкою.

Початок роботи Музею - Архіву УВАН в Америці поклали три члени УВАН — Л. Биковський, Т. Олесюк і В. Шугаєвський, останній став керівником роботи. Велику поміч у перших кроках подав Музеєві п. Мирон Сурмач виділенням під матеріяли місця в своєму будинку на 7-ій вул. до того часу, поки новозорганізоване об'-

єднання нових еміґрантів „Самопоміч" не дало в себе кімнати, що стала на 2 роки приміщенням не тільки Музею, але й Української Вільної Академії Наук у США. Перші пакунки з матеріялами для новозаснованої американської філії Музею висилалися з Німеччини в 1949 році саме на цю адресу „Самопомочі". З подякою треба згадати про поміч матеріялами і порадами Музеєві на початку його праці в Нью-Йорку, крім п. Мирона Сурмача, пп. Каленика Лисюка і Петра Задорецького. Справа зі спеціяльним приміщенням для УВАН і Музею поладнана була в 1952 році винаймленням двох просторих кімнат для УВАН на першому поверсі на 26 вулиці, захід, й остаточно розв'язана придбанням в 1961 р. окремого будинку колишньої Публічної бібліотеки на 100 вулиці, захід.

У зв'язку з децентралізацією збирання матеріялів Музей - Архів УВАН відразу втратив своє значення центрального організаційного сховища і в силу давніх зв'язків вряди - годи підтримував обмінні операції лише з двома сховищами, керівниками яких були В. В. Дорошенко (Філядельфія) і Л.В. Бачинський (Клівленд). Доля тих сховищ, яким Музей УВАН постачав обов'язкові примірники, залежала від долі їх керівників. Харківський примірник (англійська зона) був перевезений до Вінніпеґу і влитий до Музею Осередку Культури і Освіти. Празький примірник (Ашафенбурґ) по смерті його керівника проф. А. Животка в 1948 р. і при ліквідації табору в 1950 р. був приєднаний до складу Музею - Архіву, разом з ним перевезений до Нью-Йорку і переданий пізніше до Клівленду як філія УВАН під керівництвом Л.В. Бачинського. Львівський примірник (Берхтесґаден) був перевезений до Філядельфії і щороку частками передавався до НТШ в Нью-Йорку. Університетський примірник (Мюнхен) залишився на місці. Згодом, з ініціятиви О. Зінкевича і під його керівництвом (в Балтіморі) почав працювати Студентський Архів - Музей, як автономна філія УВАН за своїм власним статутом.

В сучасному своєму стані Музей - Архів УВАН сформував із зібраних матеріялів три основні відділи: 1) друкованих видань і книжкових колекцій, 2) рукописних пам'яток і архівних колекцій, 3) речевих пам'яток і музейних колекцій.

ВІДДІЛ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ

Відділ друкованих видань розростався на базі досить повно зібраних ще в Німеччині еміґраційних книжкових і періодичних видань та листівок (1945-1949). Збирання книжкових видань, а також всякого роду закликів, програмок, звітів та ін-

ших дрібних друків продовжено було й по переїзді до ЗДА, причім район діяння Музею поширився і на Канаду, на Південну Америку та почасти Австралію.

Особливістю нового етапу в історії Музею УВАН було те, що до нього крім біжучої преси почали одразу ж поступати друковані матеріяли, книжки і періодичні видання — цілими збірками, іноді навіть упорядкованими і дуже цінними колекціями. наприклад, збірки Мирона Сурмача, Петра Задорецького, Григорія Скегара, Каленика Лисюка, що лягли в основу колекції видань зперед другої світової війни. Особливо цінні були неповні річники „Діла" за 30-і роки від П. Задорецького і празькі наукові видання від К. Лисюка.

Дуже цінну частину книжкового майна Музею складають тематично підібрані колекції і цілі бібліотеки. Колекція Георгія Вернадського цінна тим, що включає праці В.І. Вернадського. Унікальна колекція Андрія Жука складається з українських брошур, виданих під час і після першої світової війни (1915-1919). Рідкі і цінні видання знаходяться в колекціях Олександра Скоропис - Йолтуховського, от. Никифора Гірняка, о. Володимира Сполітакевича, Романа Ґеника - Березовського, Івана Світа, Володимира Кивелюка, Олександра Рішая, Дмитра Соловья, Святослава Шрамченка, Михайла Кураха, Дмитра Герчанівського, Івана Розгона, Михайла Ветухова, Сергія Крашенінікова.

Досить значна колекція підсовєтських видань з шевченкознавства, українознавства, творів клясиків, книжок з ділянки археології та мистецтва, придбаних Музеєм, подарованих окремими особами, або переданих з дублетів Ньюйоркської Публічної Бібліотеки та деяких університетських бібліотек.

По перевезенні Музею до будинку УВАН переведено було суцільну каталогізацію книжкового майна, загальна кількість якого на день 20-річчя існування Музею досягала 14,000 одиниць.

Цілком унікальний характер носить збірка періодичних видань, в основу якої також покладена була колекція, зібрана в Німеччині, переважно европейські періодичні видання 1945-49 років, видані циклостилем, фотодруком і друком. В Америці велику колекцію давніх періодичних видань, що виходили між двома світовими війнами, Музей одержав зі спадщини по Миколі Цеглинському — тут були українські періодичні видання київські, львівські, віденські, варшавські, берлінські, паризькі, женевські — окремими числами, або неповними річниками.

Найстарші европейські видання, що знаходяться в Музею УВАН, датуються 1880-

90 роками (річники „Зорі" 1886-1891), з довоєнних і повоєнних видань: комплект "Ruthenische Revue" (Відень, 1903-1905) і його продовження "Ukrainische Rundschau" (1907-1915), декілька інформативних періодичних бюлетенів, що видавалися під час і після першої світової війни, „Вістник Союза Визволення" (1914-1918), низка таборових видань, що появлялися в таборах військово-полонених: „Вільне Слово" (Зальцведель, 1916), „Розвага" (Фрайштадт, 1915-1918), „Розсвіт" (Раштат, 1916), „Просвітний Листок" (Вецляр, 1916). З часів української самостійности є деякі числа „Вістей Української Центральної Ради" (Київ, 1917) та „Вістника Українського Військового Генерального Комітету" Київ, 1917).

З важливіших видань 1920-30 років знаходиться: „Борітеся — Поборете!" (1920-22), „Воля" (Відень, 1919-1921), „Літературно - Науковий Вістник" (Львів, 1922-1932), „Вістник" (ред. Дмитра Донцова, Львів,1932-1939), „Заграва" (Львів, 1923-1924), „Тризуб" (Париж, 1925-1940), „Рідна Мова" (Варшава, 1933-1939), „Запнски Історично - філологічного відділу Української Академії Наук" (Київ, 1919-1929) і багато інших. З періодичних видань Нового Світу найраніші окремі числа „Свободи" з 1904 р., „Світа" з 1906, „Американського Голосу" (1907), „Хлопського Параграфу" (1910), „Америки" (з 1915), „Народного Слова" (з 1916) „Народної Волі" (з 1918). З часів німецької окупації України Музей має колекцію різних центральних і провінційних видань, часто лише поодинокі числа. Особливо треба виділити комплект „Краківських Вістей" (1940 - 1945) і „Землі" (1944-1945).

Періодичні видання за час до 1945 року включно представлені газетами і журналами під 672 назвами, з них українською мовою 511 назв, російською — 37, білоруською — 3, польською — 15, англійською — 55, німецькою — 29, французькою — 16, іншими — 6.

Від 1945 року провадилося вже пляномірне збирання біжучої періодики, причім найповніше зібрано її в американській та англійській окупаційних зонах Німеччини і взагалі в Европі та обох Америках, найслабше представлена Австралія. Всього зібрано після 1945 року 1574 різних назв періодики, з них українською мовою 1128, російською 162, білоруською 41, польською 10, англійською 175, німецькою 19, французькою 22, іншими мовами 17.

Систематичне поповнення колекції періодики бракуючими матеріялами українською та іншими слов'янськими мовами Музей мав від Слов'янського Відділу Нью-йоркської Публічної Бібліотеки, від Загальної Ради (Com-

mon Council for American Unity) від В-ва Пролог, так само як і від багатьох окремих осіб. Періодичні видання, що надходили до Музею, одразу реєструвалися на картках, річники їх оправлялися в спеціяльні картонові оправи — футляри для захисту їх від повітря, сонця і пороху.

ВІДДІЛ РУКОПИСНИХ ПАМ'ЯТОК І АРХІВАЛІЙ

До цього відділу належать як окремі авторські рукописи і різне листування, так і цілі колекції документів установ і громадських організацій.

З самого початку існування Музею особливу увагу звернено було на збирання рукописних пам'яток.

З найбільш важливих рукописів і архівалій можна відмітити машинописи творів Юрія Клена, Тодося Осьмачки, Уласа Самчука, Докії Гуменної, Софії Парфанович та поодинокі твори або документи, що стосувалися до творчости Василя Варки, Віктора Домонтовича, Юрія Косача, Ігоря Костецького, Леоніда Лимана, Оксани Лятуринської, Михайла Ореста, Леоніда Полтави, Яра Славутича та інших. В цьому періоді до Музею були передані машинопис фундаментальної праці О.П. Косач - Кривинюк про Лесю Українку, архів МУР-у (Мистецький Український Рух), архів редакції тижневика „Наше Життя" (Авґсбурґ), різних таборових, шкільних, спортових установ.

За 15 років роботи в Нью-Йорку цей відділ значно збагатився дуже цінними матеріялами. З архівів у першу чергу треба назвати архів композитора Павла Печеніги - Углицького (оригінали двох опер: „Вій" і „Відьма", композицій на українські та інші теми, кілька великих симфонічних композицій, листування, фотографії, альбоми газетних вирізків і програм музичних виступів композитора). Можемо тут лише перерахувати інші цілі архіви передані в різні часи перебування Музею в ЗДА: Никифора Григор'єва, Кирила Дацька і Військового Історичного Інституту, Володимира Дорошенка, Юрія Тищенка і Об'єднання Письменників Дитячої Літератури, Левка Чикаленка. Окремі колекції документів і рукописів одержано від Льва Биковського, Григорія Скегара, Людмили Івченко, Івана Калиновича, Гордія Мироненка, редакції „Наше Життя" (Філядельфія), Євгена Онацького, Івана та Л. Носиків, о. Костя Даниленка - Данилевича, Віктора Приходька, Тимоша Олесіюка, Анни Келлер - Чикаленко, Вікторії Скоропис - Йолтуховської, Ярослава Чижа, Семена Демидчука, Льва Безручка, Олександри Животко, Людмили Грицак, Трохима Пасічника, Івана Максимчука, Івана Кураха, Анатоля Курдидика, Романа Ґеник - Бере-

зовського, Богдана Загайкевича, Миколи Понеділка, Анни Крих, Олени Колесниченкової, Йосифа Шварца.

Окремо треба згадати цінну колекцію листів і рукописів Євгена Чикаленка, переслану з Німеччини П. Феденком, колекцію рукописів, витинок з газет, друкованих творів і мікрофільмів Тодося Осьмачки, видавничий архів Видавництва „На Горі" — Ігоря Костецького та Єлисавети Котмаєр — з рукописами, коректами і макетами видань.

ВІДДІЛ РЕЧЕВИХ ПАМ'ЯТОК І МУЗЕАЛІЙ

Хоча такого роду пам'ятки збиралися з самого початку існування Музею - Архіву УВАН, але відділ, як самостійний, оформився з 1962 року. В його основу лягли колекції мистецького або пам'яткового характеру, зібрані раніше.

З Німеччини були перевезені до Нью Йорку олійні картини та рисунки мистців Миколи Шрамченка (7), Мирослава Радиша (2), Юрія Павловича (299), Олекси Повстенка (2), скульптора В. Сім'янцева (4), С. Литвиненка (1). В 50--их роках до Музею УВАН передана була проф. Григорієм Костюком велика колекція картин Володимира Винниченка та зібраних мистцем картин українських і французьких майстрів в загальній кількості 100 образів.

Поповнення цього відділу йшло дарунками поодиноких речей або цілих колекцій. Тут у першу чергу треба назвати колекцію мистця Володимира Кивелюка (Філядельфія), що разом зі своєю бібліотекою і архівом передав 22 оригінальні картини, велику кількість рисунків та понад тисячу фотографічних або кольорових репродукцій творів всесвітнього мистецтва.

Мистецька колекція д-ра Ганни Журко (гуцульські вироби та інше) по її смерті перейшла до Музею УВАН за старанням пп. Л. Івченкової та В. Кохно.

Історично - мистецьку цінність становить старовинний образ Євангелиста Луки (кінець XVII — поч. XVIII ст.) разом з частиною іконостасу з якоїсь сільської церкви (можливо з Волині) — дарунок д-ра Марії Кобринської.

Велику цінність являє собою мистецьке оформлення „Енеїди" Котляревського до нездійсненого видання УВАН, запланованого Юрієм Тищенком: 6 оригінальних кольорових ілюстрацій роботи мистця Миколи Бутовича на окремих листах і його ж роботи 12 листів початкових літер, заставок і кінцівок.

Колекція писанок в Музею складається з дарунків мистців Оксани Лятуринської, Оксани Вікул, Олени Ґердан - Заклинської, Тетяни Кошиць, Катерини Нижанківської і багатьох власників цих зразків мистецтва.

Велику колекцію творів Льва Ґеца Музей отримав частково від Літературно - Мистецького Клюбу в Нью-Йорку (20 оригінальних рисунків), частково від самого мистця: альбом з Домб'я і 80 великих фотографій його новіших творів.

Крім того в Музеї УВАН знаходяться такі окремі оригінальні малярські або графічні твори, одержані в дарунок від мистців, або власників: Б. Аґафонов (1), К. Антонович (1), Я. Анчутін — ескізи до театральних постановок (5), І. Багряний (1), М. Бутович (9), Ю. Воланюк (1), М. Глущенко (5), Я. Гніздовський (6), О. Горбачевська (1), С. Гординський (1), Д. Горняткевич (2), Л. Гуцалюк (3), С. Зарицька (1), П. Капшученко (1), М. Кравчук (6), В.В. Кричевський (1), М. Кричевський(1), О. Кульчицька (7), З. Лісовська (16), С. Макаренко (1), С. Мако (2), В. Масютин (3), П. Мегик (1), Ю. Михайлів (1), Ю. Нарбут — унікальні мистецькі репродукції (21), І. Носик (2), С. Кіндзерявий - Пастухів (1), Б. Пачовський (1), Ю. Соловій (28), А. Сологуб (2), Н. Сомко (1), В. Цимбал (1), П.П. Холодний (3).

Скульптура: А. Дараган (1), М. Кравчук (1), С. Литвиненко (12), В. Масютин — гіпсові репродукції медальйонів (13), Б. Мухин (2), М. Німців (1), А. Павлось — відлив В. Сім'янцева з бронзового оригіналу (1), А. Сологуб (1), В. Сімянців (5), М. Черешньовський (1).

Тканини: Колекція старовинних стяжок і зразків тканин та інше від Б. Жука (169 зразків). Килим, плахта, вишивані речі — зі спадщини д-ра Г. Журко; театральний костюм Софії Тобілевич та великий басарабський килим — від інж. А. Енґеля; кілька орнаментальних пано ручної роботи письменниці Докії Гуменної.

До цього відділу стосуються також:

1) Колекції поштових карток мистецького, етнографічного й історичного характеру з видами українських міст і пейзажів.

2) Фотографічні колекції з різних таборів (Німеччина) — події з життя таборів, театральні вистави, церковні відправи, надмогильні пам'ятники, тощо. Сюди належать й цілі упорядковані альбоми фотографій: а) альбом фотокопій родини Косачів (Лесі Українки) (250 фото), б) альбоми роботи Петра Олексієнка — 1-го пленуму Української Національної Ради (25 фото) та інші, в) сім альбомів фотографій, упорядкованих М. Марковським в Реґенсбурзі — з життя табору, Українського Технічно - Господарського Інституту, пам'яті гетьмана Павла Скоропадського. З 1951 року поповненням фотографічних колекцій піклувався інж. В. Павловський, що склав спе-

ціяльне звернення в цій справі і сам передав велику кількість фотографій з життя УВАН. Крім цього цілу низку фотоколекцій подарували Г. Білоус, О. Буревій, В. Дорошенко, М. Галій, О. Гладишовський, Д. Горняткевич, Л. Гуцалюк, В. Кедровський, І. Коровицький, Л. Лиман, П. Мегик, М. Островерха, М. Пежанський, І. Світ, В. Сім'янців, О. Соловей, С. Чернявський. Багато фотографій знаходиться в складі архівів К. Дацька, О. Скоропис - Йолтуховського, Л. Чикаленка, кап. С. Шрамченка.

3) Колекція географічних мап (карт) старовинних і новітніх, що склалася з різних дарунків: мапи Бопляна (від п. Марії Соловій і д-ра С. Демидчука), Гомана та інші XVII ст. (від І. Коровицького), унікальна, ручної роботи мапа околиць Берестечка 1818 р. (від А. і О. Кочан). Велику колекцію сучасних мап Музей одержав зі спадщини Є. Архипенка. Від інж. Ю. Лісового — три старі лондонського видання атласи.

4) Філятелістична колекція, що упорядкування її започаткував інж. В. Трембіцький.

5) Колекція афіш і анонсів різних імпрез. Особливу цінність мають колекції 5-ох таборів (Німеччина), де ця праця переводилася систематично (Авґсбурґ, Ашаффенбурґ, Берхтесґаден, Міттенвальд, Реґенсбурґ). Добре впорядкований альбом афіш роботи мистців Л. Денисенка та Б. Певного (табір Діллінґен) Музей одержав від проф. А. Москаленка.

**

На 1965 - 1966 роки припала двадцята річниця існування Музею-Архіву УВАН, закладеного в Авґсбурзі на підставі посвідки, з датою 12-го квітня 1945 р., виданої Українським Музеєм у Празі. Музей - Архів УВАН мав у цьому першому на еміґрації Музеї, заснованому і керованому протягом 20 років (1925-1945) проф. Дмитром Антоновичем, достойний приклад організації центрального комплексного книжково - архівно - музейного сховища поза межами рідної землі.

Нині в двадцятиріччя смерти цього основоположника музейництва на еміґрації з повним признанням і глибокою пошаною до жертвенної праці його та його ближчих співробітників, Музей - Архів УВАН присвячує свою роботу світлому імені Дмитра Володимировича Антоновича.